

OVER HET ONTWERP VAN DIT BOEK

— Een boek met een ontwerp als dit bestaat er nog niet in het Nederlandse taalgebied, voor zover wij weten. Onze inspiratiebron voor het concept en de uiteindelijke vormgeving van *Bloed en honing* was het schitterende boek *Dazai* (1947) dat de Japanse fotograaf Daido Moriyama samen met de romanschrijver Osamu Dazai heeft gemaakt. In dit meesterwerk benadert Moriyama de tekst als ware het beeld, en vice versa. Beeld en tekst lopen door elkaar heen en vormen samen een visueel en literair verhaal. Dat is ook wat wij voor ogen hadden bij het maken van *Bloed en honing*: één doorlopend verhaal waarin schrijver en fotograaf afwisselend aan het woord zijn, als in een reisjournaal. Dat is de basis van ons boek: een verhaal met twee snelheden waarin de taal het nu eens overneemt van het beeld, en het beeld het dan weer overneemt van de taal. Een verhaal waarin taal beeld wordt, en beeld taal. Teksten stoppen nooit zomaar ergens halverwege de pagina, want de lettergroottes dienen zich overal aan te passen aan de zetspiegel. Zo worden tekstpagina's op dezelfde manier behandeld als beeldpagina's. Veel kijk- en leesplezier!

Nicole Segers en Irene van der Linde
Amsterdam, augustus 2020

— BLOED EN HONING
ONTMOETINGEN OP DE
GRENZEN VAN DE BALKAN

Tekst van Irene van der Linde en Foto's van Nicole Segers

Dalj

— Buiten op de kade aan de Donau staat Goran Radojović, een breedgeschouderde vijftiger die labradors en rottweilers fokt, in een waterdichte visbroek met bretels. Hij buigt voorover en pakt een gelig geschubde karper uit een plastic tas die voor hem op de grond ligt. Geroutineerd legt hij de vis plat op de zitting van een oude keukenstoel, hakt de kop eraf, snijdt met een groot mes de buik open en trekt de ingewanden eruit. De schoongemaakte vis gooit hij in een teil, de ingewanden in een emmer ernaast. Daarna bukt hij weer voor de volgende.

Zijn maat Boris Kovač, tenger, iets jonger en met opvallend lichtblauwe ogen, staat in rubberlaarzen naast hem. Hij snijdt op een houten tafeltje de panklare vis in moten en werpt die in een zwartgeblakerde gietijzeren kookpot.

Het is mei 2013, laat in de middag, de zon staat laag. De warmte van de dag hangt nog zwaar in de lucht boven dit lome Kroatische vissersplaatsje. Iets verderop, in de schaduw van een lindeboom, zit een jong stelletje ineengestremd op een oude bank. Ze kijken zwijgend uit over de brede rivier, naar de weilanden en bosschages aan de overkant. Ondanks de verschrikkingen die in de oorlog ook aan dit kleine dorpje aan de Donau niet voorbij zijn gegaan, proberen ze in Dalj het Joegoslavisch ideaal van samenleven in ere te houden.

‘De oorlog?’ broemt Goran, terwijl hij van onder zijn wilde, donkere haardos half opkijkt. ‘Dat hebben we hier opgelost.’ Een nieuwe vis glibbert alweer tussen zijn grote handen. ‘We hebben hier geen problemen,’ benadrukt hij. ‘Ik ben Servisch, Boris is Kroatisch en er wonen ook Hongaren in het dorp.’

De mannen groeiden samen op, zwommen samen in de Donau en hebben allebei familie aan de andere kant wonen. De rivier vormt de grens met Servië en is daarmee ook de Europese buitengrens.

‘Wij zijn gewone mannen, we doen niet aan politiek. We houden van de Donau,’ vervolgt Goran. ‘En van Dalj.’

Hij strekt zijn rug en gooit vanaf de kade een paar afgehakte vissenkoppen in de Donau.

Boris maakt buiten het houtvuur aan waar hij zo meteen de kookpot boven zal hangen. Uit zichzelf zullen Goran en hij niet snel over de oorlog beginnen. Want hoe goed ze ook bevriend zijn, de meningen zullen altijd verdeeld blijven over wie de schuld heeft, wie wat heeft gedaan en wie begon.

Feit is dat Servische paramilitairen hier, op deze plek, in 1991 een bloedbad aanrichtten en 39 Kroatische burgers uit Dalj doodschoten. Ze wierpen hun lichamen in de Donau. De Servisch-Kroatische politieke leider uit die tijd is voor deze oorlogsmisdaden aangeklaagd door het Joegoslavië-tribunaal.

Goran en Boris zijn, zoals alle mannen uit het dorp, lid van de Sportvissersclub S.R.D. Smuđ. Van jongs af aan al. Het heeft ze geholpen te integreren, zeggen ze zelf. Een paar avonden per week eten ze met de club. Vanavond gaan ze vissoep maken, ze verwachten een man of vijftien. Omdat ze een weddenschap hebben verloren over de uitslag van een voetbalwedstrijd tussen Barcelona en Bayern München – ‘door een goal van Arjen Robben,’ broemt Boris – moeten ze vandaag koken voor de rest van de club.

De vissersclub S.R.D. Smuđ van Dalj bestaat sinds 1974 en heeft al twee keer de prijs gewonnen voor de beste vissoep van de Donau. Jaarlijks wordt deze wedstrijd georganiseerd tussen de dorpen die aan de Donau liggen – dorpen in Duitsland, Oostenrijk, Slowakije, Hongarije, Kroatië, Servië, Bulgarije en Roemenië. Ieder dorp heeft zijn eigen recept, met net weer een ander ingrediënt. Aan de muur in het clubhuis van Smuđ, dat hier op de kade staat, prijkt een gekreukte foto waarop de trotse leden poseren met de bokaal voor de beste vissoep van 2012.

Goran en Boris gooien de laatste stukken karper in de pot, gieten er flink wat water bij, een berg fijngehakte uien, kruiden en zelfgemaakt paprikapoeder. In Dalj maken ze speciaal paprikapoeder van zoete paprika’s, het recept is geheim. De zwartgeblakerde ketel hangen ze aan een haak boven het houtvuur. Een half uur koken, dan is de soep klaar.

Steeds meer mannen komen naar de kade, met een fles bier of raki in de hand. In Dalj nemen ze de tijd, ook voor elkaar. ‘We leren hier van elkaar,’ zegt Goran. ‘En als iemand een huis moet bouwen, komen we allemaal helpen.’

Hij kijkt naar de stroming in de rivier. Hij mag, nu dit de Europese buitengrens is, niet meer zomaar naar de andere kant varen. Regelmatig komen er bootjes van de grenswacht langs. Voor zijn sigarettensmokkel is die grens wel lucratief, maar hij hoopt toch dat ook Servië snel lid zal worden van de Europese Unie.

Met een grote pollepel proeft Goran de vissoep die boven het vuur pruttelt. Ze hebben het er vrijwel nooit over, maar één ding weten ze wel: iedereen wil de Balkan hebben. Daarom is hier de laatste honderd jaar zoveel oorlog geweest: met de Turken, de Oostenrijkers, de Hongaren, de

Duitsers, het communisme, de Joegoslavische oorlogen, het kapitalisme. ‘We zijn *mixed up*,’ denkt Goran altijd. ‘Soms is het rustig, soms gaan we vechten.’ Hij is daarom een groot voorstander van Europa. ‘Ik weet zeker dat de Europese Unie Kroatië zal helpen. Tijdens de Habsburgse Monarchie bracht het Westen ons al veel goeds: het kadaster, betere wegen, internationale handel... Dat zal ook nu weer gebeuren. Jonge mensen vertrekken naar het buitenland, maar ze zullen terugkomen en dan denken ze westers.’

De zon gaat bijna onder. Laag over de Donau scheren huiszwaluwen op zoek naar insecten. Goran proeft voor de laatste keer de soep, broemt instemmend en tilt dan samen met Boris de zware ketel het clubhuis binnen. Daar zitten de mannen van Dalj al klaar aan een lange tafel. Ze schenken bier in grote pullen, scheuren het brood en grijpen hun lepels.

Op weg

— Het Landgasthof Waldesruh in het Oostenrijkse dorpje Gallspach ligt verscholen tussen de bossen. In het trappenhuis ruikt het zurig, naar pis en zaagsel. Later zie ik twee kooien met konijnen en cavia’s staan, verderop in de gang. Ik duw de klapdeuren open en Nicole en ik stappen de schemerige eetzaal binnen. Van achter de bar komt de waard aangesloft, een kleine man met een enorme snor die ver over zijn lip hangt. Hij wijst zwijgend naar een van de houten tafels en knipt alleen boven onze tafel een lamp aan.

Het is februari 2017, bijna vier jaar na ons bezoek aan de vissers in Dalj. Eerder reisden we al in de jaren 2012, 2013 en 2014 door de regio, naar de zes landen die zijn voortgekomen uit voormalig Joegoslavië en naar Albanië. En elke keer halen we vanuit Amsterdam met onze donkerblauwe Volkswagen Golf net deze herberg in Gallspach voor onze eerste overnachting. De waard zet twee elegante glazen Grieskirchner Bier voor ons neer en verdwijnt weer in het schemerduister.

We zijn aangeland in Midden-Europa, morgen is het nog een kleine vijf uur rijden naar Zagreb.

’s Avonds leg ik mijn twee afgesleten delen van *Black Lamb and Grey Falcon* op het nachtkastje. Ik sla het eerste deel open, net zoals ik dat jaren geleden voor het eerst deed. Ik kreeg het in 2010 van Nicole cadeau voor mijn verjaardag: hardcover, eerste druk uit februari 1942.

De delen hebben een vaalgroene linnen kaft, met in gouden letters

de titel en de naam van de schrijfster Rebecca West erop, en beslaan samen zo’n twaalfhonderd pagina’s. *The Record of a Journey through Yugoslavia in 1937* staat binnen op de titelpagina. Op de schutbladen zie ik een getekende landkaart van het toenmalige koninkrijk Joegoslavië. Een rode lijn markeert de reis die West maakte en pijltjes geven de richting aan waarin ze bewoog.

Die kaart bracht me die eerste keer als in een tijdmachine terug naar vroeger, naar kinderboeken met plattegronden van fantasielanden als Katoren, Narnia, Thule of Midden-Aarde. Ik volgde de rode lijn in het boek met mijn vinger van Zagreb naar Rab, Dubrovnik, Mostar, Sarajevo, Belgrado, Mitrovica, Pristina, Skopje, Ohrid, Peć, Lake Plav, Budva... Ik probeerde me de steden, dorpen, bergen, rotskloven en rivieren voor te stellen en dacht: die reis wil ik ook maken.

‘Laten we in haar voetspoor treden,’ zei Nicole op datzelfde moment.

Ik keek op. Ik was die dag 47 geworden, ongeveer net zo oud als Rebecca West toen ze naar Joegoslavië ging.

‘Naar de Balkan?’ vroeg ik. ‘Waarom?’

‘Laten we een boek maken over de Balkan. Het is de laatste open plek op de kaart van de Europese Unie. Het zijn landen die net lid zijn of lid willen worden. Het is een vergeten gebied.’

‘Maar er is al zoveel over de Balkan geschreven: de oorlog, het uiteenvallen, de geschiedenis,’ wierp ik tegen. ‘Wat kunnen wij daar nou aan toevoegen?’

Nicole hield voet bij stuk. ‘Het gaat over een belangrijk thema, ook voor ons in West-Europa: over wel of niet samenleven en de zoektocht naar identiteit. Dat is de issue waar wij allemaal mee te maken hebben: wie wil bij Europa horen, wie is de ander, wat doet die mij aan?’

In de jaren negentig zijn wij allebei getuige geweest, via de media, van het gewelddadig uiteenvallen van Joegoslavië. We hebben de beelden gezien van het belegerde Dubrovnik, de *Sniper Alley* in Sarajevo, kapotgeschoten steden en dorpen, uitgemergelde lichamen achter prikkeldraad in gevangenkampen, troosteloze karavananen vluchtelingen die over landwegen trokken in volgepakte auto’s, met karren vol huisraad of te voet. En natuurlijk hebben we de beelden gezien van Srebrenica, waar onder het oog van Dutchbat meer dan achtduizend mannen en jongens werden vermoord.

In die jaren versplinterde Joegoslavië tot zeven kleine landjes. De socialistische leider Josip Broz Tito had de grenzen tussen de Joegoslavische republieken vergeleken met de aders in een marmeren

zuil: juist de grenzen binnen Joegoslavië zouden de regio verenigen. Maar sinds de oorlogen tussen 1991 en 2001 zijn die anders breuklijnen geworden, staatsgrenzen met grenskantoren, grenswachters en douanes. En sinds 2013 loopt de harde buitengrens van de Europese Unie dwars door de Balkan. Slovenië en Kroatië liggen als EU-lid aan de ene kant van de grens, Bosnië-Herzegovina, Servië, Kosovo, Noord-Macedonië, Montenegro en Albanië aan de andere.

Al bijna twintig jaar trekken Nicole en ik samen langs de nieuwe buitengrenzen van de Europese Unie. En we hebben gaandeweg de stemming over Europa radicaal zien veranderen.

In 2001, aan de vooravond van de grote uitbreiding van de Unie in 2004, toen tien landen uit het voormalig Oostblok zich bij de EU voegden, begonnen we onze lange reis langs de nieuwe oostgrens van het kersverse imperium: zeventuizend kilometer vanaf de sneeuw Witte toendra's in het noorden van Finland tot aan het zuidoostelijkste puntje van Bulgarije aan de Zwarte Zee. Dat leidde tot ons boek *Het einde van Europa: Ontmoetingen langs de nieuwe oostgrens* (2004).

We vertrokken destijds in een algemene sfeer van optimisme, van triomfalisme soms bijna, in de richting van het Oosten. De Muur was gevallen, dictaturen waren omvergeworpen, grenzen geopend. Europa zou een nieuwe, herenigde toekomst tegemoet gaan. De grensbewoners in het Oosten bleken al even verwachtingsvol: na de ineenstorting van het communisme bood de Europese Unie een nieuw perspectief.

In Brussel schetsten topambtenaren vergezichten over een almaar uitdijende Europese invloedssfeer. Zij geloofden in een vreedzame verspreiding van de waarden die ten grondslag lagen aan de oprichting van de EU – democratie, solidariteit, gelijkheid, mensenrechten, *rule of law* – via de zogenaamde *Ring of Friends*.

Vanuit datzelfde rotsvaste vertrouwen in Europese uitbreiding, in verspreiding van de Europese waarden, besloot Brussel in 2005 dat de onderhandelingen met Turkije konden beginnen. Om de ontwikkelingen in Turkije te kunnen begrijpen, gingen Nicole en ik in Istanbul wonen, aan de Bosporus die een symbolische grens vormt tussen Europa en Azië.

In ons tweede boek *Het veer van Istanbul: Ontmoetingen langs de Bosporus* (2010) hebben we laten zien hoe de Turkse seculieren in hoog tempo hun positie verloren. In 2007 wist de Turkse leider Recep Tayyip Erdoğan, met zijn religieus-conservatieve AK-partij, definitief zijn macht te vestigen. Daarbij werd Erdoğan gesteund – tot ontsteltenis

van de Turkse seculieren – door politici in Brussel, die zijn opkomst beschouwden als een proces van democratisering. Brussel en Ankara kwamen sindsdien steeds verder uit elkaar te liggen.

Tegelijkertijd begon Erdoğan het Ottomaanse verleden van Turkije in ere te herstellen – waarmee hij brak met het beleid van Mustafa Kemal Atatürk, de grondlegger van de seculiere Turkse Republiek. In dat kader bood hij ook de moslimgebieden op de Balkan, die deel uitmaakten van het voormalige Turkse imperium, zijn hulp en bescherming aan. Sindsdien is de Turkse invloed op de Balkanregio alleen maar groter geworden.

‘De Balkan... dat wordt het derde deel van onze trilogie over de nieuwe Europese buitengrenzen,’ besloot Nicole tijdens dat bewuste verjaardagsontbijt, terwijl ik nog steeds over de kaart van Rebecca West gebogen zat. ‘Daar komt alles samen: de Turkse erfenis in Europa, het communistische verleden, de invloed van Rusland en de uitbreiding van Europa.’

— Rebecca West heette eigenlijk Cicily Isabel Fairfield. Ze werd geboren op 21 december 1892 in Londen en groeide op in een gezin met twee oudere zussen vol politiek debat, boeken en muziek. Haar moeder was pianiste. Haar vader was een gerenommeerd journalist, die het gezin echter financieel ruïneerde en vertrok toen ze acht jaar oud was.

Op haar negentiende, ze was net bezig met haar tweede verhaal voor het feministische tijdschrift *The Freewoman*, bedacht ze het pseudoniem Rebecca West. Cicily vond ze te deftig en te zachtvaardig, niemand zou haar serieus nemen. Rebecca West was een karakter uit een toneelstuk van Henrik Ibsen: vurig, geëmancipeerd, wars van traditie, een outcast.

Onder haar nieuwe naam schreef ze gedurende haar verdere leven een groot aantal romans, literaire kritieken voor *The Times* en columns en artikelen voor *The New Republic*. Ook rapporteerde ze na de Tweede Wereldoorlog voor *The New Yorker* over de Processen van Neurenberg – die ze een ‘*citadel of boredom*’ noemde vanwege de eindeloze juridische verhandelingen, maar desalniettemin van groot belang achtte, omdat ze voor eens en voor altijd duidelijk maakten dat misdaden tegen de menselijkheid niet onbestraft bleven.

Toen West in 1937 haar reis naar het koninkrijk Joegoslavië begon, was ze midden veertig en bekend in zowel Londense als New Yorkse literaire kringen. Door Virginia Woolf werd ze omschreven als ‘een kruising tussen een werkster en een zigeuner, vasthoudend als een terriër,

met flitsende ogen, armoedige nagels en een grote intelligentie'. Ze was tien jaar lang de geliefde van de getrouwde schrijver H.G. Wells, met wie ze op haar eenentwintigste een onwettige zoon kreeg. Ze had later talloze minnaars, onder wie Charlie Chaplin, zo gaat het verhaal. Op haar zevenendertigste trouwde ze met de bankier Henry Maxwell Andrews. Nadat ze in 1959 was geridderd in de Orde van het Britse Rijk, zou ze voortaan als Dame West door het leven gaan.

Met *Black Lamb and Grey Falcon* brak West definitief door. Ze had in totaal drie reizen naar Joegoslavië gemaakt. In het boek – een literair verslag van de reis die zij in 1937 maakte samen met haar man, die ze consequent 'my husband' noemde – had zij haar ervaringen samengevoegd. 'De apotheose van de reisliteratuur,' noemde *The New York Times* het boek bij verschijning in 1942, tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Rebecca West reisde naar de Balkan om de wereld die uit balans was geraakt te begrijpen: hoe was die zo'n droevige plek geworden? Het was eind jaren dertig, het fascisme greep in Europa om zich heen. Het maakte haar wanhopig. Ze was razend over het zwakke optreden van de westerse leiders die met hun *appeasement*-politiek de opmars van Hitler en nazi-Duitsland gedoogden. Daarom wilde ze naar de Balkan. Ze was ervan overtuigd dat gebeurtenissen op de Balkan cruciaal waren voor Europa. In Joegoslavië kwamen volgens haar de krachten binnen Europa samen, zoals dat ook voor de Eerste Wereldoorlog was gebeurd.

'Ik ben naar Joegoslavië gekomen,' schreef ze, 'om te zien wat geschiedenis betekent in vlees en bloed.'

— Net als Rebecca West destijds reizen Nicole en ik nu naar de Balkan in een periode van crisis in Europa. Van het triomfalisme uit het begin van deze eeuw is geen sprake meer, eerder van pessimisme. Pessimisme over de uitbreiding van de Europese Unie, over de euro, over de toekomst. Polen en Hongarije tornen aan de fundamenten van de democratische rechtsstaat en Brussel doet daar weinig of niets tegen. Aan de buitengrenzen schenden EU-lidstaten openlijk de mensenrechten ten opzichte van vluchtelingen die naar Europa komen, waarmee Brussel de waarden verloochent die het eerst nog zo trots verspreidde.

Als kinderen van de Koude Oorlog zijn Nicole en ik opgegroeid met het adagium 'nooit meer oorlog' – de grondgedachte van waaruit ooit de Europese Unie is voortgekomen. Samenwerking en verbinding tussen oude vijanden, economisch in eerste instantie, zou vrede en welvaart waarborgen, zo was de achterliggende overtuiging. Zelfs de Verenigde Staten van Europa, een staatsvorm die werd nagestreefd door sommige

oprichters van de Europese Economische Gemeenschap, zoals Max Kohnstamm, leek tot de mogelijkheden te behoren.

Dat ideaal is nu verder weg dan ooit. In plaats van te streven naar meer eenwording, neigt Europa nu eerder naar versplintering. In vrijwel alle Europese landen winnen populistische anti-EU-partijen, die eerder staan voor gesloten dan voor open samenlevingen, aan invloed. Europese politici laten zich verlammen uit angst voor de extreemrechtse stem. Het Verenigd Koninkrijk heeft in 2016, na een volksraadpleging waarbij net iets meer dan de helft van de bevolking voor een Brexit koos, als eerste land de Europese Unie verlaten – en tal van politieke leiders van populistische partijen in Europa zeggen daar jaloers op te zijn.

Er heerst een sfeer van dreigende ramspoed. Alhoewel er tegelijkertijd ook andere bewegingen zijn: politici en leiders die wel vechten voor de Unie, voor democratische waarden, individuele vrijheden, gelijke rechten. Burgers die massaal de straat op gaan tegen discriminatie, tegen het inperken van de media, tegen corruptie, tegen het schenden van mensenrechten aan de buitengrenzen.

Zo leven we tussen hoop en vrees.

Nicole en ik gaan onze Balkanreis beginnen in Zagreb, net als Rebecca West. De volgende dag hebben we het in de auto, op weg naar Kroatië, over onze eerdere reizen door het oosten van Europa.

'Door die reizen is het tot me doorgedrongen hoezeer wij in een West-Europese bubbel leven,' zegt Nicole.

'Hoe bedoel je?' vraag ik.

'Vanuit Nederland kijken we meestal met een toekomstgericht perspectief naar de EU: wat levert die ons op?'

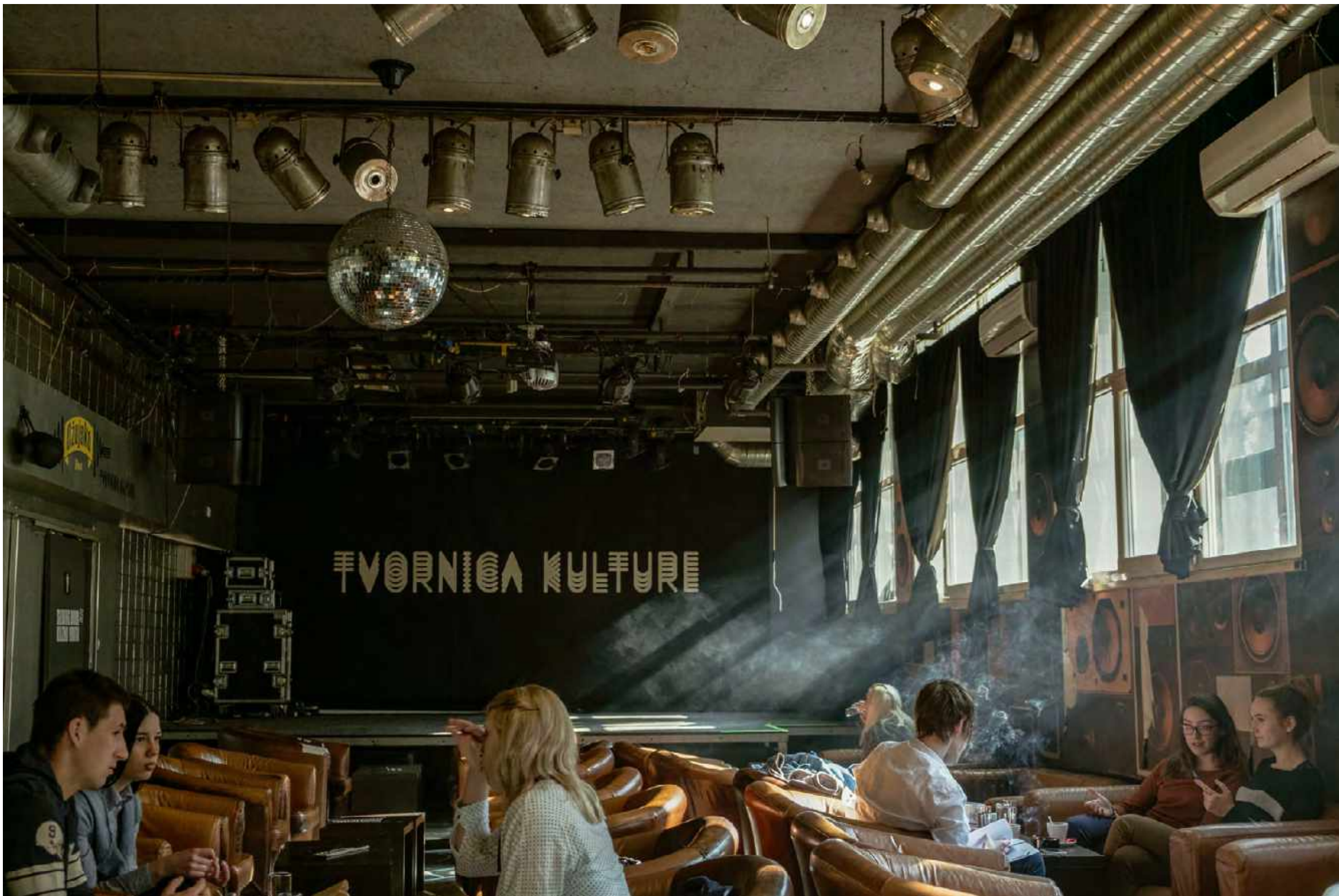
Ik knik.

'In Oost-Europa voel je veel meer de historische dynamiek van het continent,' gaat Nicole verder. 'Dat geldt misschien wel het sterkst voor de Balkan. Daar hebben mensen de onstuimige geschiedenis van de afgelopen decennia aan den lijve ondervonden: het communisme onder Tito, de politieke omwentelingen daarna, de verschrikkingen van de Joegoslavische oorlogen, het uiteenvallen van complete samenlevingen. Stuk voor stuk veranderingen die een enorme impact hebben op de levens van gewone mensen.'

Ze zoekt naar woorden. 'Als je echt wilt weten wat er in Europa speelt, dan moet je naar de Balkan. Daar voel je pas echt de betekenis van de Europese eenheid.'

KROATIË

Zagreb

— De beslissing zou zijn leven dramatisch veranderen.

Tomica Bajsić denkt er vaak aan terug. Hij schilderde portretten op de Dam in Amsterdam. Toeristen vonden dat leuk en hij verdiende net genoeg om zijn verblijf in de stad te kunnen betalen. Hij had de kunstacademie in Zagreb bijna voltooid en was met twee vrienden een rondreis door heel Europa aan het maken. Hij had grootse dromen. Hij zou verre steden bezoeken, avonturen beleven en trouwen met het meisje op wie hij zo verliefd was. En hij zou schrijver worden, of beter: dichter. Evenals zijn vrienden. Maar toen hij hoorde dat Kroatië werd aangevallen, bedacht hij zich geen moment. Hij pakte zijn spullen, reisde zo snel mogelijk terug naar huis en meldde zich aan bij de net opgerichte Kroatische landmacht. Zijn twee vrienden deden hetzelfde. Het was eind maart 1991, hij was net 23 geworden.

De eerste keer dat ik Tomica zie, hebben we afgesproken ‘onder de klok’ bij het Bloemenplein, in het centrum van Zagreb. Het is april 2012. Een warme, windstille lentedag. In leren jas en spijkerbroek komt hij licht hinkend aanlopen, een lach op zijn ronde gezicht. Ik ben hem een jaar eerder op het spoor gekomen via een Kroatische vriend van hem, de dichter Damir Šodan. Damir werkte op dat moment als vertaler voor het Joegoslavië-tribunaal en gaf een lezing in Amsterdam over ‘de nieuwe stem in de Kroatische literatuur’.

Hij noemde Tomica Bajsić een van de belangrijkste schrijvers van de eerste generatie die zich als Kroatisch en niet als Joegoslavisch beschouwde. Een generatie schrijvers die een stem wilde geven aan die nieuwe identiteit, aan het nieuwe elan in het land.

We lopen met Tomica naar zijn favoriete café om de hoek. Het Bloemenplein staat vol met terrasjes, maar hij zit altijd op hetzelfde. Een vriend die langsluipend loopt, geeft hij een vluchtige hand. ‘Zagreb is klein, je komt altijd wel een bekende tegen,’ zegt hij terwijl hij gaat zitten. Hij doet zijn jas uit, legt zijn telefoon op tafel, samen met een exemplaar van het Kroatische literaire tijdschrift *Relations* met daarin een paar van zijn vertaalde gedichten. Nonchalant beweegt hij zijn hand door zijn korte, donkere haar en bestelt een kop zwarte koffie. Het is vier uur in de middag. Vlakbij is de bibliotheek waar hij over een paar uur een lezing moet geven over zijn poëzie.

Tomica begint vrijwel direct over de oorlog. Na zijn aanmelding bij de legerbarakken in Petrinja werd hij ingedeeld bij de Special Forces. Hij was in zijn dienstdtijd bij het Joegoslavische leger opgeleid tot parachutist. Maar de echte oorlog was heel anders dan de oefeningen van destijds. Hij werd direct naar Dalmatië gestuurd, in het zuiden van Kroatië, om de vestingstad Dubrovnik te ontzetten. De historische stad werd vanuit zee en de bergen erachter aangevallen door het Joegoslavische Volksleger, waar hij ooit ook zelf bij had gehoord en dat destijds een van de grootste legers was van Europa.

